

Univerzita Palackého
v Olomouci

**Úvod do obecné a fyzikální chemie
KFC/UOFCH
Struktura atomů a molekul
KFC/SAM**

3. Molekuly

Karel Berka

Osnova kurzu

- Úvod – půjdeme „odspodu“
- Stavba
 - Elementární částice
 - Atomy
 - Molekuly
 - Makromolekuly
- Pohyby molekul
- Interakce
 - V rámci molekul
 - Mezi molekulami
 - Se světlem

Atomy – shrnutí z minula

- Atomy - Tvořeny jádrem (protony a neutrony) a elektronovým obalem s elektronovou konfigurací
- Rozdíly mezi prvky vyplývají ze stavby elektronového obalu
- Fyzikální a chemické vlastnosti prvků se pravidelně opakují
 - Atomový poloměr
 - Ionizační potenciál (IE)
 - Elektronová afinita (EA)
 - Elektronegativita
- Fotoelektrický jev + spektroskopie – čarové spektrum atomů
- Přeměny mezi atomy = jaderné reakce
 - Řízená jaderná reakce X Spontánní jaderná reakce
 - Transmutace
 - Štěpení jader
 - Syntéza (fúze) jader

Molekuly

Molekula – definice IUPAC

- elektricky neutrální entita sestávající z více nežli jednoho atomu. Přesně, molekula, v níž je počet atomů větší nežli jedna, musí odpovídat snížení na ploše potenciální energie, které je dostatečně hluboké, aby udrželo alespoň vibrační stav.
- nejmenší částice látky schopná samostatné existence a zachovávající základní chemické vlastnosti dané látky

Typy molekul

- homonukleární – H_2 , N_2
- heteronukleární – H_2O

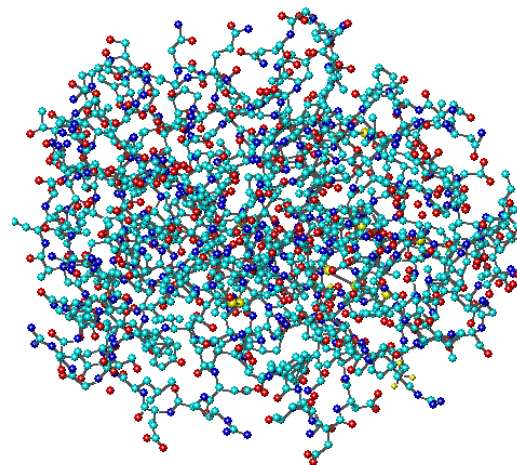
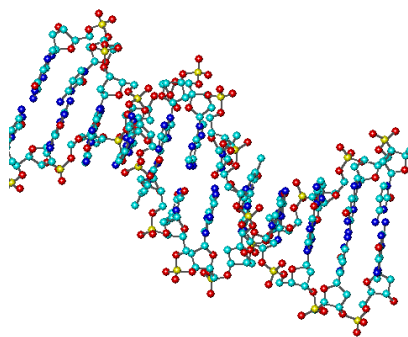
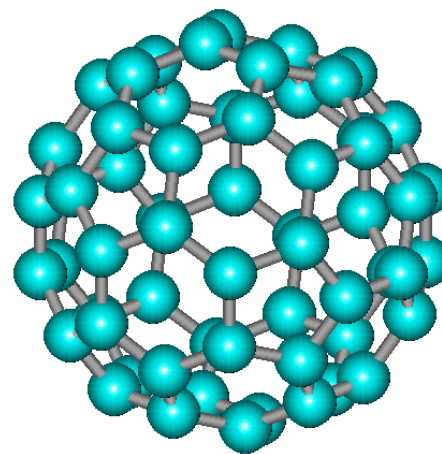
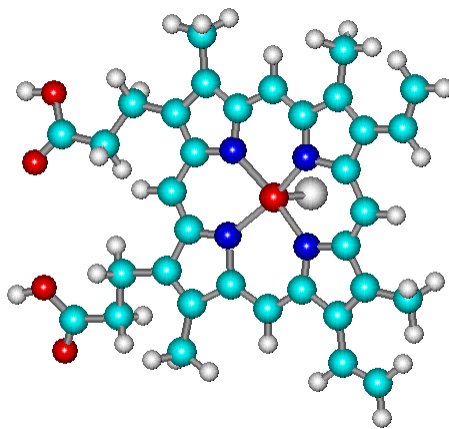
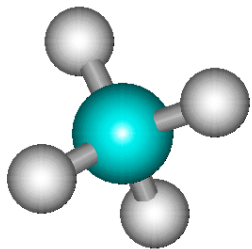
molekuly jsou podle definice neutrální existují i

- molekulové ionty NH_4^+ (stále ve vodě, kryst.)
- radikály $\text{NO}\cdot$ (nestálé, reaktivní)

Představy o molekulách

- 1812 Berzelius – na základě elektrostatiky
- 1904 Abegg – pravidlo osmi
- 1913 Moseley – atomové číslo
- 1915 Kossel – teorie elektrovalentní vazby
 - snaha získat konfiguraci vzácných plynů
- 1916 Lewis – teorie nepolární vazby
 - sdílení dvojic elektronů a vytvoření co nejvíce stabilních oktetů
- 1927 Heitler, London – kvantová teorie molekul H_2
 - MO-LCAO

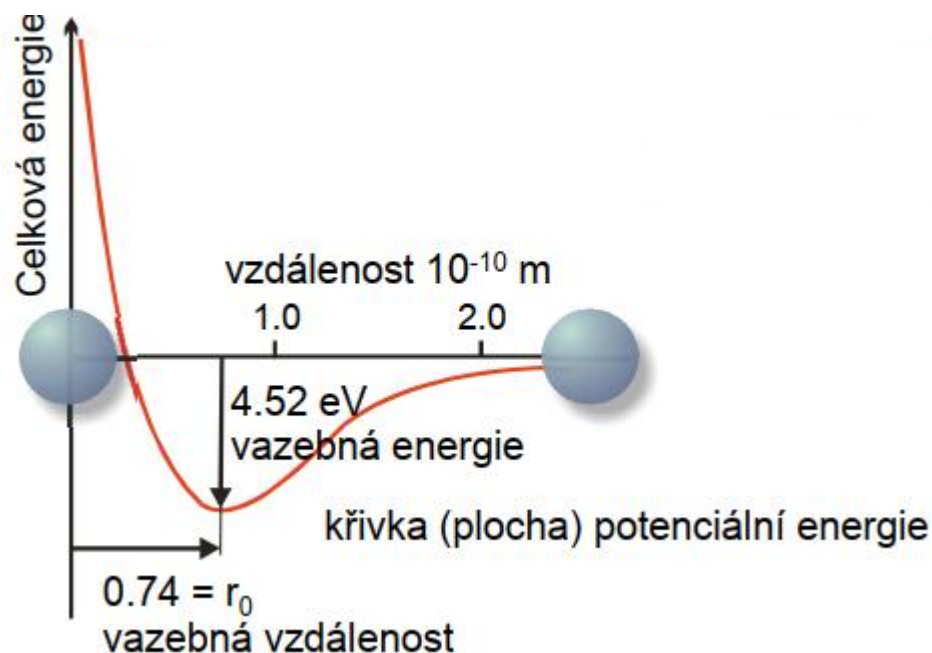
Běžné i méně běžné molekuly

Proč existují molekuly?

- celková energie atomů v molekule je nižší než celková energie izolovaných atomů =>

Vzniká **chemická vazba**

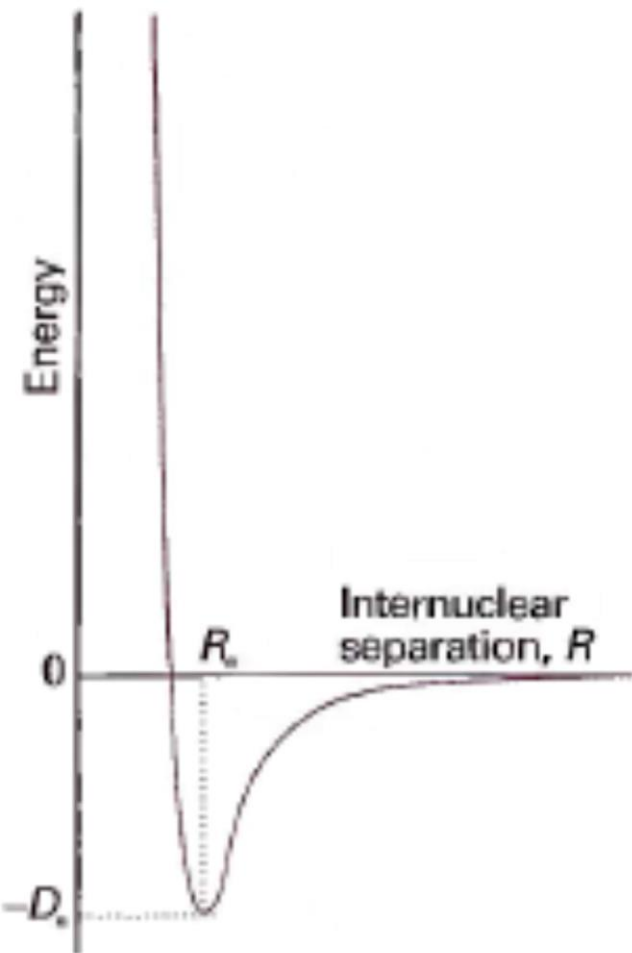
Chemická vazba

Co drží atomy u sebe?

Interakce v našem mikrosvětě

Interakce	protony	at.jádra	atomy	molekuly
	+	+	+	+
	neutrony	elektrony	atomy	molekuly
Vzniká	at. jádra	atomy	molekuly	jiné molekuly a mol. klastry
T (K)	10^8	10^3-10^4	10^2-10^3	10-400
	Fyzika			
		Chemie		
			Biologie	

Kovalentní a nekovalentní interakce

- **odlišný původ**

Kov I – překryv částečně obsazených orbitalů

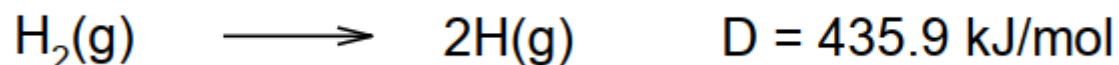
Nekov I – elektrické vlastnosti molekul

- **rozdílné vlastnosti ($\Delta G = \Delta H - T\Delta S$)**

ΔE (kcal/mol)	R (Å)	entropie
KI - ~ 100	1.2 - 1.6	nedůležitá
NI - ~ 1 - 5	2.0 - 5.0	klíčová

Vazebná/Disociační energie

- pro oddělení dvou atomů spojených vazbou je třeba dodat energii – **disociační energii vazby**

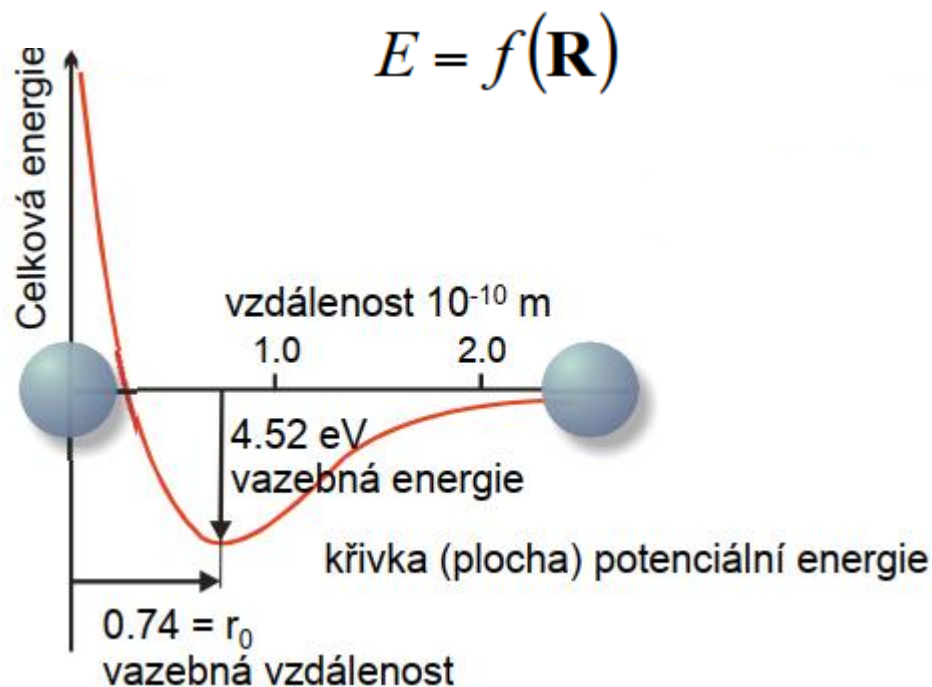

- disociační energie je rovna energii, která se uvolní při tvorbě vazby (má jen opačné znaménko, důsledek zákona zachování energie)

Plocha potenciální energie (PES)

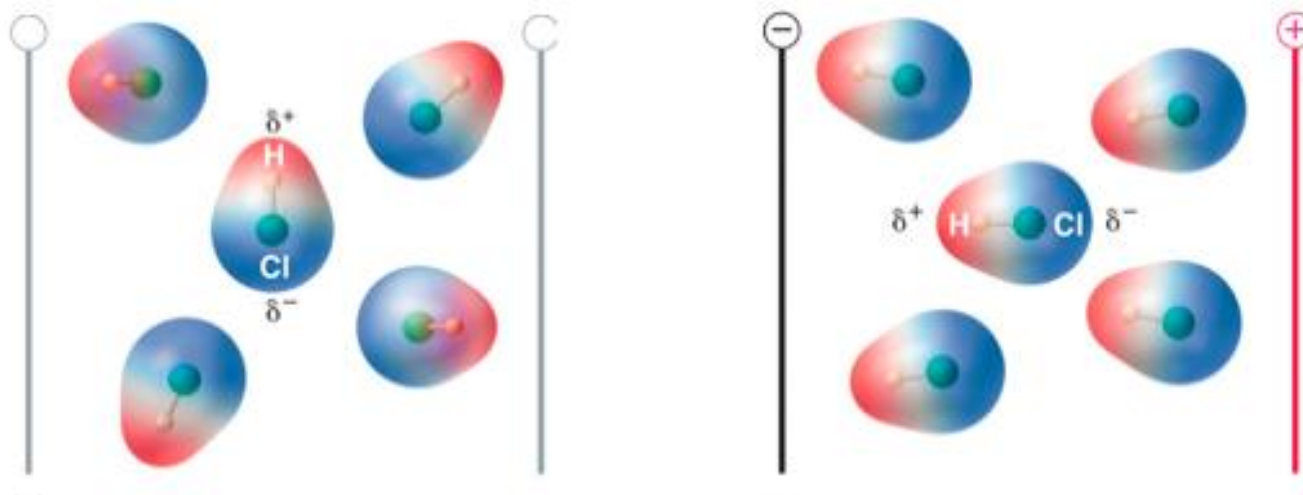
- energie tvoří plochu nad souřadnicemi jader – energetická (hyper)plocha - PES

- Ion H_2^+

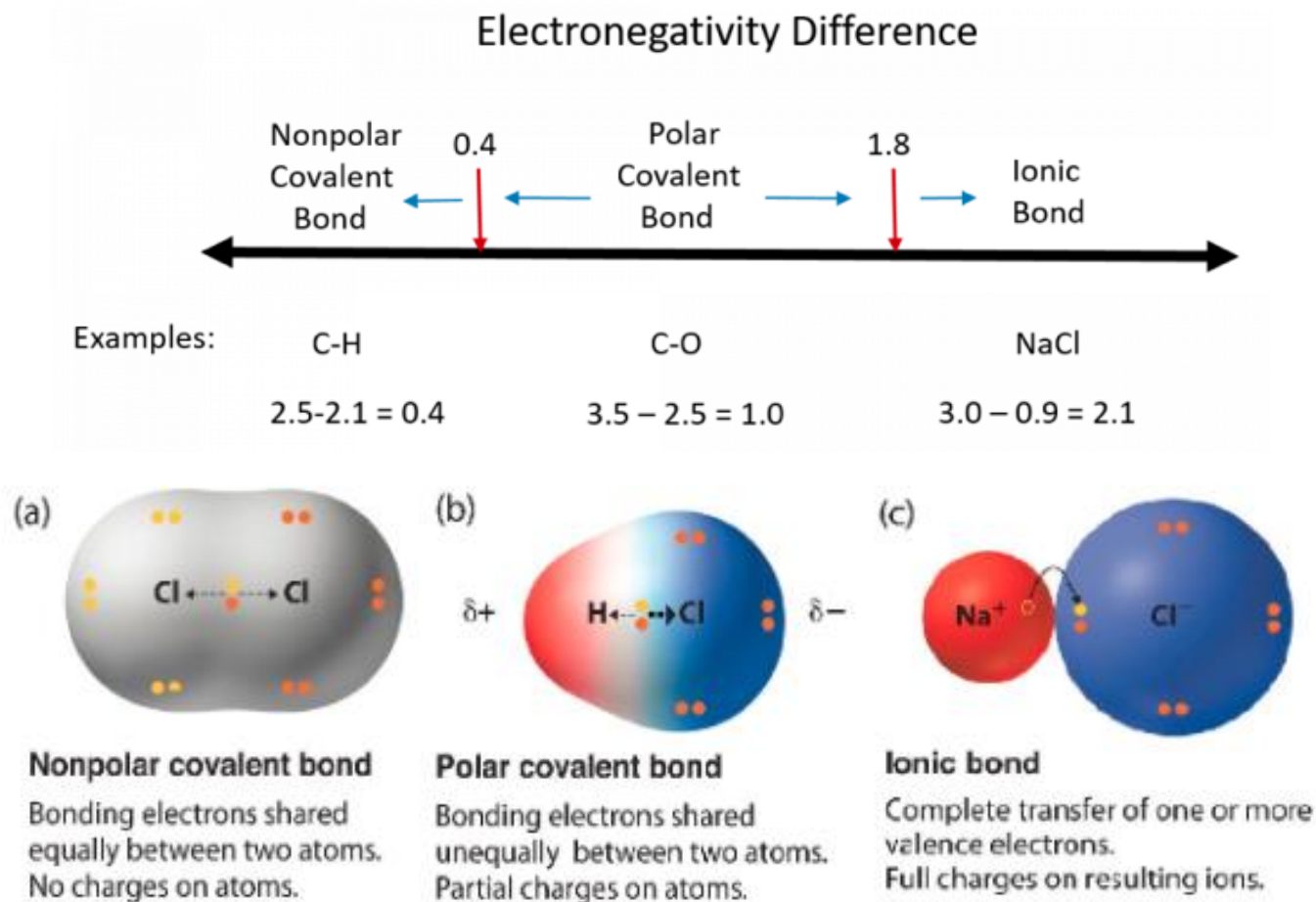
Polarita vazby

- různé prvky mají různou **elektronegativitu** (míru schopnosti poutat valenční elektrony)
- polarita hovoří o a odpovídá rozložení elektronové hustoty v molekule

Polarita vazby

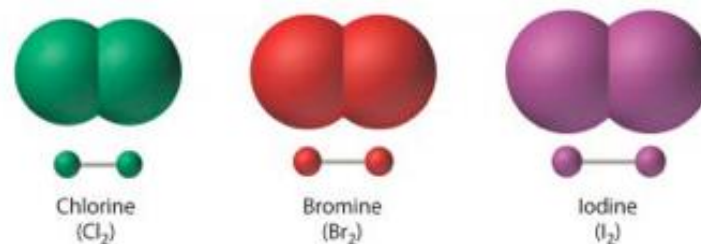
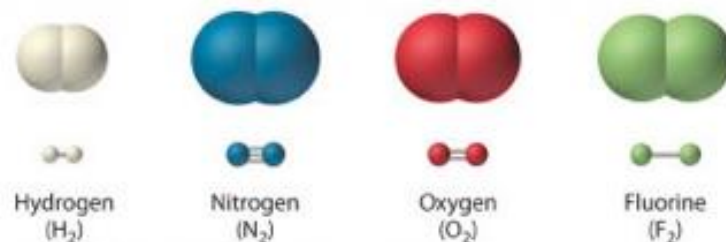
- různé prvky mají různou **elektronegativitu** (míru schopnosti poutat valenční elektrony)

Kovalentní vazba

Kovalentní vazba ($\Delta X = 0.0 - 1.8$)

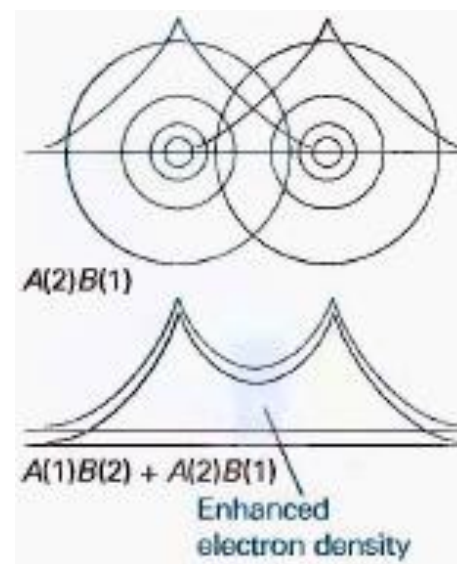
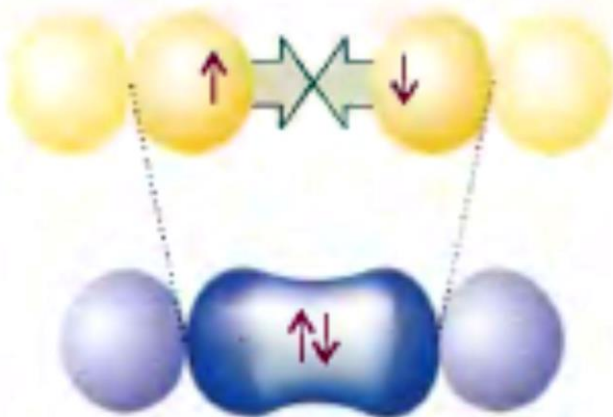
- pevné spojení dvou a více atomů
- vazby se účastní pouze valenční elektrony (oktet)
- nepolární ($\Delta X = 0.0 - 0.4$)
- polární ($\Delta X = 0.4 - 1.8$)
- koordinačně kovalentní
- látky většinou nerozpustné ve vodě
- nevedou el. proud
- dobře se mísí s nepolárními rozpouštědly

Kovalentní vazba

slučování atomů spočívá v přechodu el. z jednoho na druhý atom.
(J.J. Thomson)

– uspořádání vnějších elektronů s větší stabilitou než v izolovaných atomech

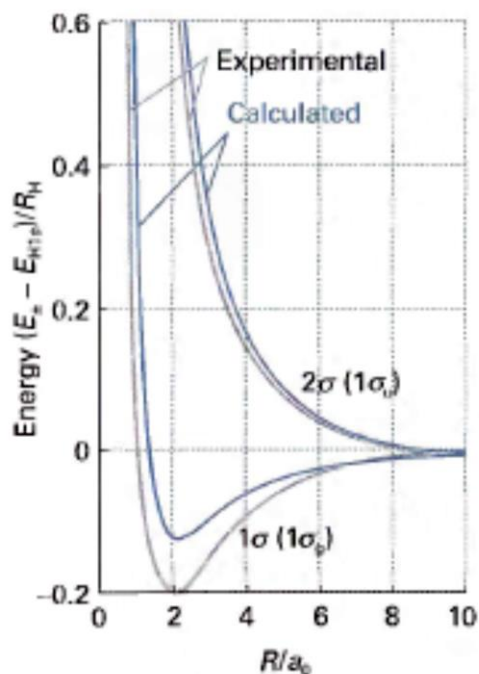
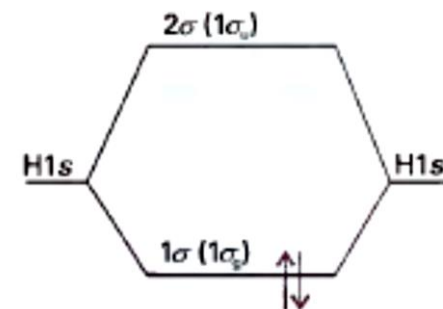

vnitřní elektrony jsou tvorbou KV nedotčeny

Kovalentní vazba

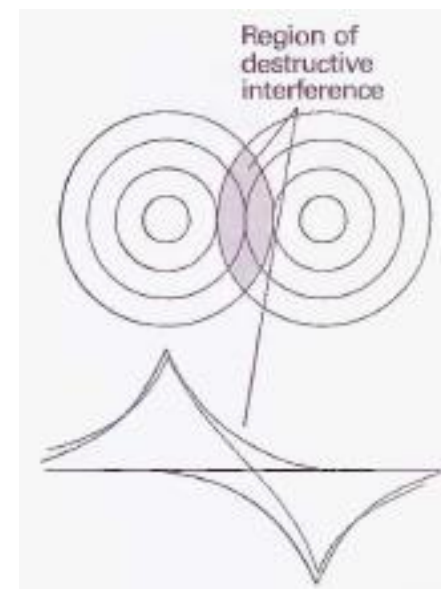
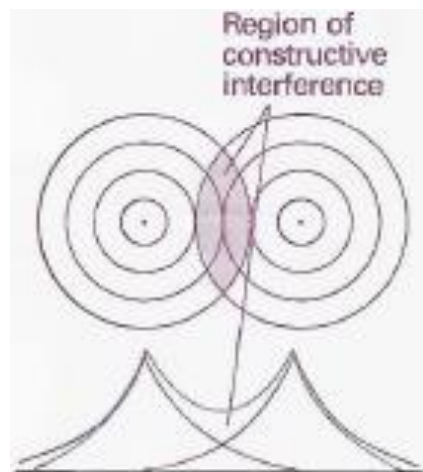
- účinný a neúčinný překryv valenčních AO

H_2

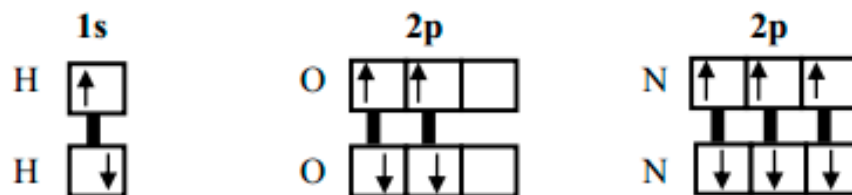
vazebný

antivazebny

Délka chemické vazby

- na typu vázaných jader
- na násobnosti vazby (záleží na počtu nespárovaných elektronů)

<http://e-chembook.eu/chemicka-vazba>

Typ vazby	Délka vazby	Vazebná energie
C-C	153 pm	346 kJ/mol
C=C	134 pm	610 kJ/mol
C≡C	121 pm	837 kJ/mol
H-C	109 pm	413 kJ/mol

Teorie molekulových orbitalů

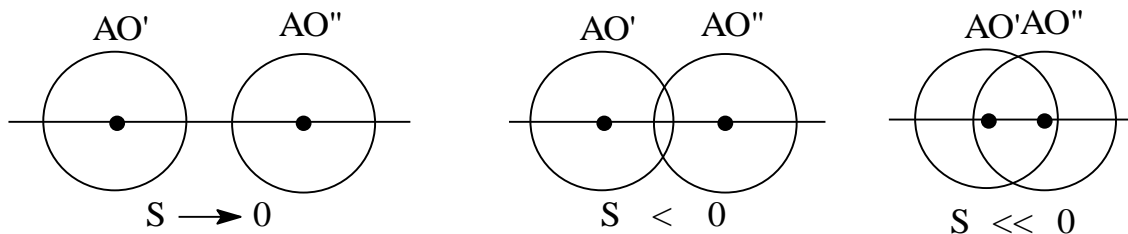
Teorie molekulových orbitalů

- kombinací všech atomových orbitalů v molekule
- vhodná symetrie
- podobná energie
- kombinací n AO vznikne n MO

- MO-LCAO (**M**olekulové **O**rbitaly – **L**ineární **K(C)**ombinace **A**tomových **O**rbitalů)

MO-LCAO

- Dva pronikající se orbitaly AO' a AO'' se při růstu hodnoty S mění na dvojici orbitalů MO^b a MO^* .

- **MO^b - vazebný orbital** (symetrický orbital). má menší energii než původní AO' a AO'' . V tomto orbitalu se po vzniku vazby budou nacházet oba elektrony, účastníci se vazby (Vzniklý systém bude mít menší energii než původní systém).
- **MO^* - antivazebný orbital** (antisymetrický orbital). má vyšší energii než původní AO' a AO'' . Není většinou obsazován elektrony. Když k tomuto obsazení přece jenom dojde, tak působí proti vzniku vazby.

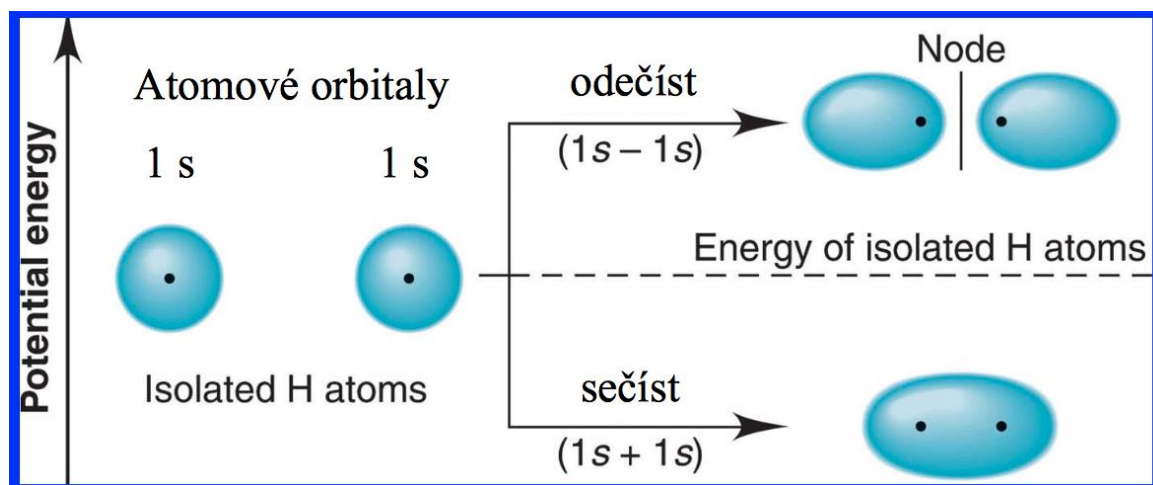
MO-LCAO: lineární kombinace AO

- Pro vlnové funkce $\psi(\text{MO}^b)$ a $\psi(\text{MO}^*)$ molekulových orbitalů MO^b a MO^* , vzniklých průnikem atomových orbitalů AO' a AO'' , platí:

$$\psi(\text{MO}^b) = c' \psi(\text{AO}') + c'' \psi(\text{AO}'')$$

$$\psi(\text{MO}^*) = c' \psi(\text{AO}') - c'' \psi(\text{AO}'')$$

c' a c'' jsou váhové konstanty (jakým podílem přispívají AO do MO)

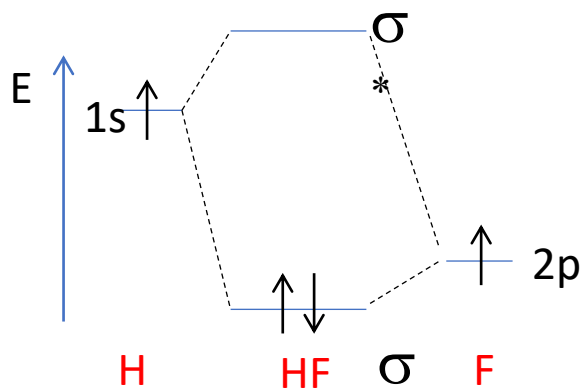

Analogie MO s AO

- kvantové číslo l – orbitální úhlový moment
- $l \dots 0 \ 1 \ 2 \ 3 \ 4 \dots$
 - $\sigma \ \pi \ \delta \ \phi \ \gamma \dots$ molekuly
 - $s \ p \ d \ f \ g \dots$ atomy

MO-LCAO - Řád vazby

Řád vazby = $\frac{1}{2}(\Sigma \text{ vazebných el.} - \Sigma \text{ antivazebných el.})$
 charakterizuje násobnost a pevnost vazby

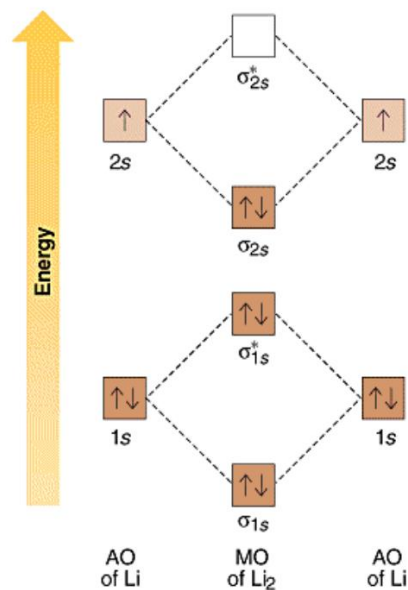

vazebný řád

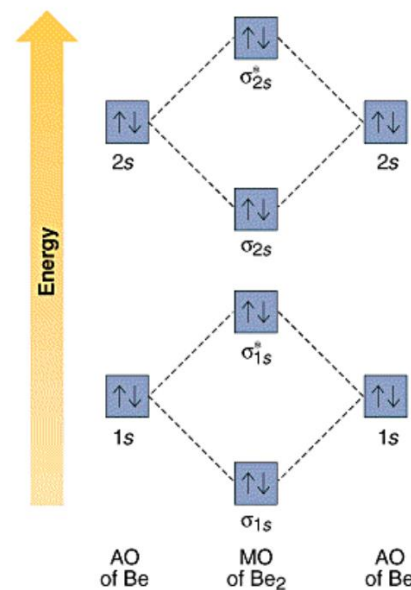
v H_2^+ je roven $\frac{1}{2}$,

N_2 je roven 3,

O_2 je roven 2 atp.

A Li_2 bond order = 1

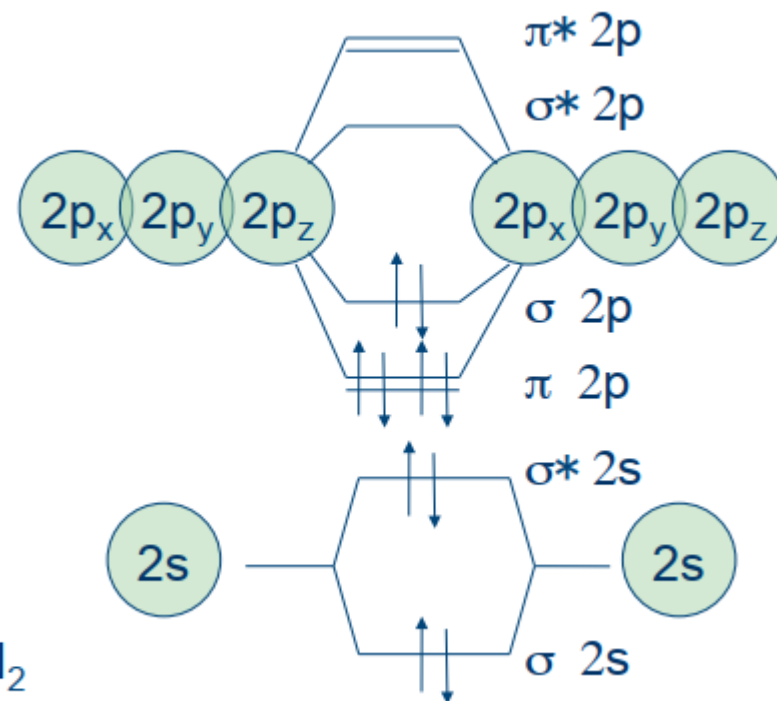

B Be_2 bond order = 0

Degenerované orbitaly

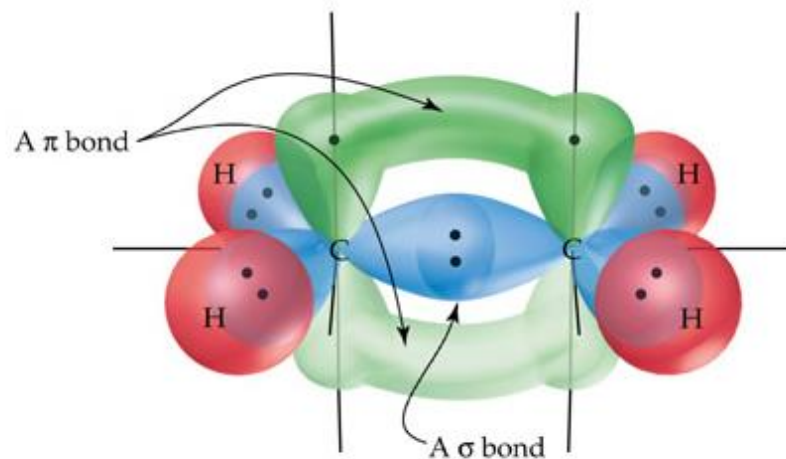
- někdy je-li spojnice jader totožná s osou $x \Rightarrow$ současný překryv p_y a p_z AO za vzniku MO π_y a π_z se stejnou energií \Rightarrow
- degenerované MO

příklad N_2

Násobnost vazby

- jednoduchá vazba je **typu σ**
 - zvýšená elektronová hustota na spojnici vázaných atomů
- násobná vazba obsahují navíc vazby **typu π**
 - zvýšená elektronová hustota mimo spojnici jader

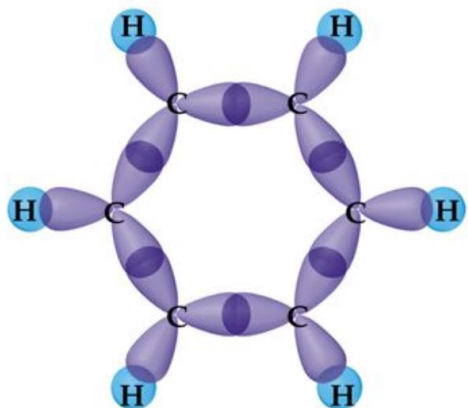

Lokalizace vazby

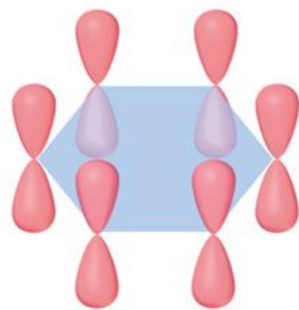

- chem. vazba jako spojnice jader tzv. lokalizované (sdílené elektrony jsou pouze v okolí vázaných atomů)
- delokalizované – o elektronový pár se dělí tři a více atomů (vazba je rozprostřena po celé molekule nebo její části)

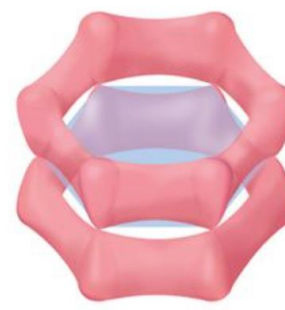
Example: Benzene (C_6H_6)

(a) σ bonds

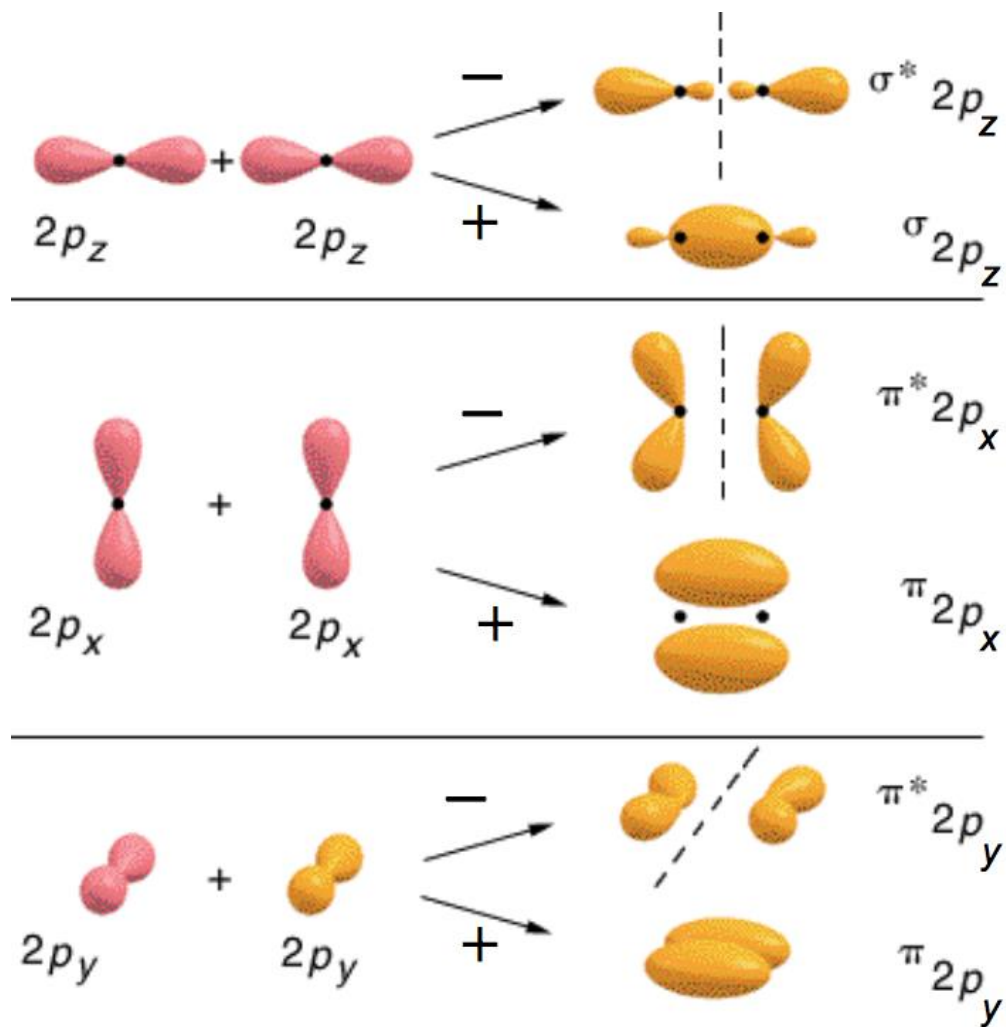

(b) $2p$ atomic orbitals

(c) Delocalized π bonds

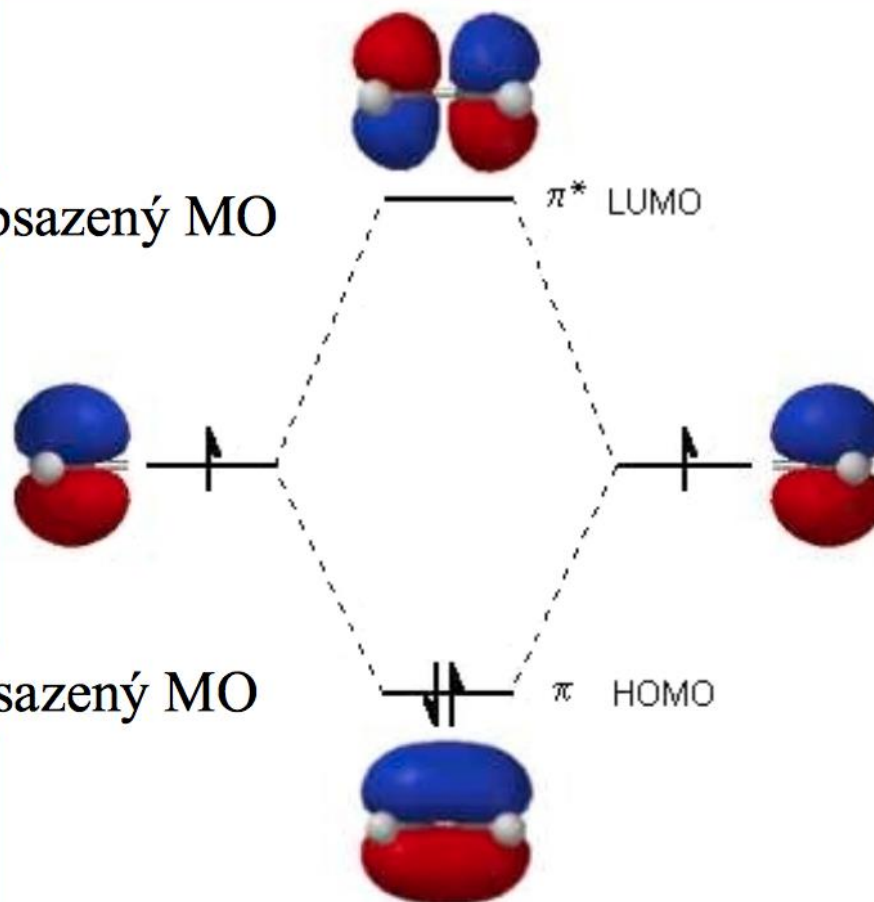
MO-LCAO – kombinace p orbitalů

MO-LCAO – HOMO a LUMO

LUMO = nejnižší neobsazený MO

HOMO = nejvyšší obsazený MO

MO

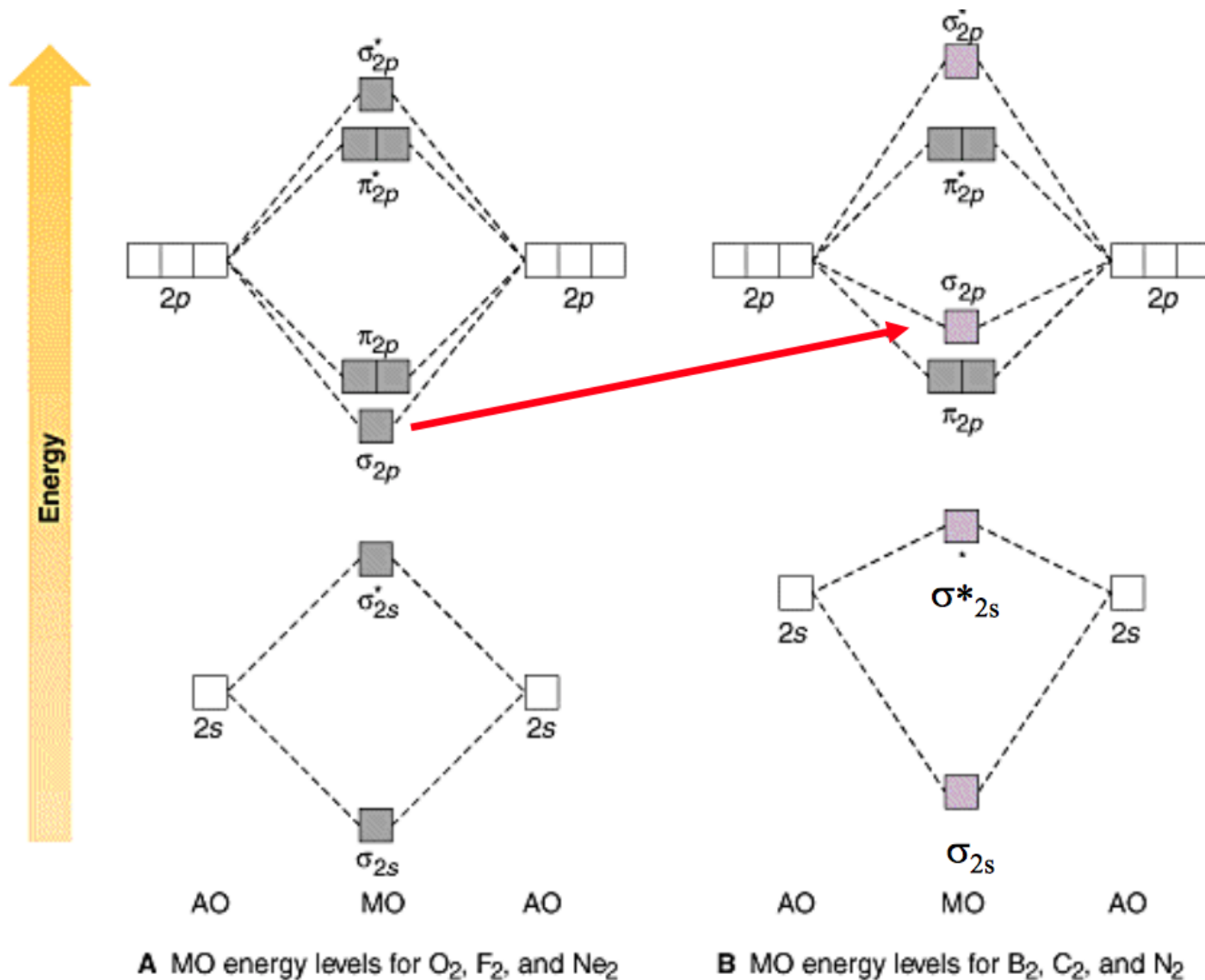
Gaussian03

Výpočet MO pro CH4

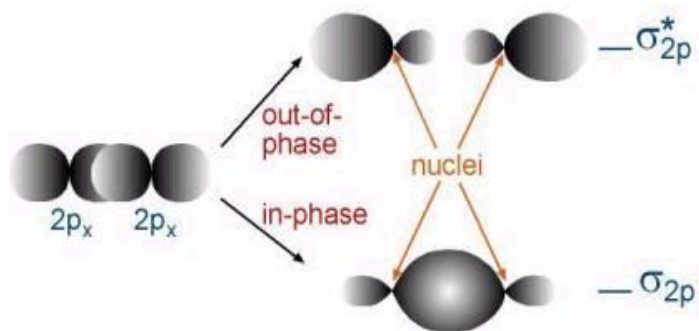
				Molecular Orbital Coefficients				
				1	2	3	4	5
				(A)--O	(A)--O	(A)--O	(A)--O	(A)--O
EIGENVALUES --				-11.14751	-0.94411	-0.56257	-0.54330	-0.52231
1	1	C	1S	0.98709	-0.20843	0.00573	-0.00023	0.00511
2			2S	0.09914	0.20199	-0.00671	0.00003	-0.00625
3			2PX	0.00032	0.00925	0.37325	-0.00044	0.00129
4			2PY	0.00000	-0.00029	0.00088	0.37349	-0.00498
5			2PZ	0.00031	0.00842	-0.00179	0.00490	0.37353
6			3S	-0.07142	0.61246	-0.01588	0.00159	-0.01356
7			3PX	-0.00166	0.01224	0.30719	0.00147	0.00100
8			3PY	-0.00009	0.00028	0.00238	0.31088	-0.00305
9			3PZ	-0.00159	0.01098	-0.00154	0.00514	0.31716
10	2	H	1S	-0.00047	0.12306	0.19169	-0.00340	-0.19600
11			2S	0.01382	0.02304	0.16812	-0.00341	-0.20040
12	3	H	1S	-0.00052	0.12183	-0.06955	0.25994	0.05672
13			2S	0.01395	0.02231	-0.06438	0.24515	0.05431
14	4	H	1S	-0.00028	0.12483	0.09940	-0.11973	0.22549
15			2S	0.01444	0.02058	0.08748	-0.11526	0.22819
16	5	H	1S	-0.00075	0.12014	-0.22248	-0.13730	-0.08615
17			2S	-0.01323	0.02560	-0.19681	-0.12760	-0.08804
EIGENVALUES --				6	7	8	9	10
				(A)--V	(A)--V	(A)--V	(A)--V	(A)--V
1	1	C	1S	0.29402	0.34084	0.35074	0.35818	0.91363
2			2S	-0.17915	0.00675	0.00066	-0.00005	-0.00075
3			2PX	0.00229	-0.01462	-0.01384	0.27473	-0.02425
4			2PY	-0.00278	-0.04489	-0.26541	-0.01839	-0.04624
5			2PZ	-0.00625	-0.25962	0.04839	-0.01233	-0.74588
6			3S	2.49436	-0.14223	-0.00588	0.04072	0.02540
7			3PX	0.03982	-0.08401	-0.08816	1.51321	0.03843
8			3PY	-0.01162	-0.24603	-1.39797	-0.08627	0.07119
9			3PZ	-0.00005	-1.30501	0.23512	-0.06245	1.09261
10	2	H	1S	-0.00064	-0.07666	0.01489	-0.04160	0.47265
11			2S	-0.97935	-1.08385	0.30069	-1.38097	-0.16315
12	3	H	1S	0.00445	0.02975	0.07297	0.02659	-0.15492
13			2S	-0.91992	0.69625	1.56936	0.57040	0.01697
14	4	H	1S	0.01219	0.07178	-0.04923	-0.01807	-0.50366
15			2S	-0.89675	1.33843	-0.99730	-0.68372	0.12436
16	5	H	1S	-0.00536	-0.05030	-0.03741	0.05158	0.26090
17			2S	-0.97606	-0.70522	-0.86554	1.41052	-0.09513

HOMO**LUMO**

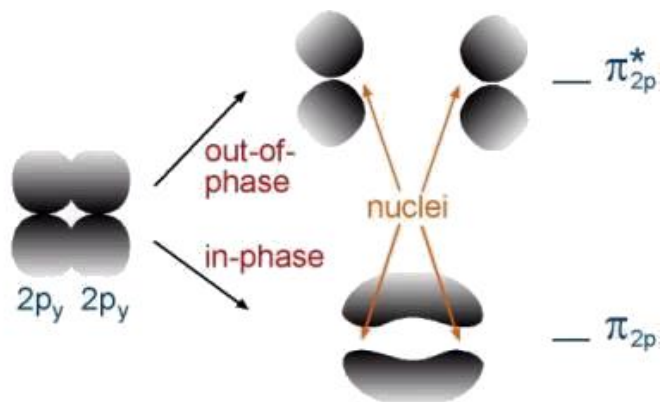
MO-LCAO pro B_2 , C_2 a N_2

MO-LCAO

Jednoduchá vazba

Dvojná vazba

Multiplicita

- multiplicita spinu – odráží celkový elektronový spin souboru elektronů
- udává stupeň degenerace systému v nepřítomnosti vnějšího magnetického pole
- Ukazuje na magnetické chování

Multiplicita

$$M = 2S + 1$$

kde S je součet nepárových spinů ($1/2$) v atomu nebo molekule

Multiplicita	název	S	
1	singlet	0	↑↓
2	dublet	1/2	-
3	triplet	1	- -
4	kvartet	1 1/2	- - -
5	kvintet	2	- - - -
6	sextet	2 1/2	- - - - -

Multiplicita – dimer kyslíku

Paramagnetický triplet

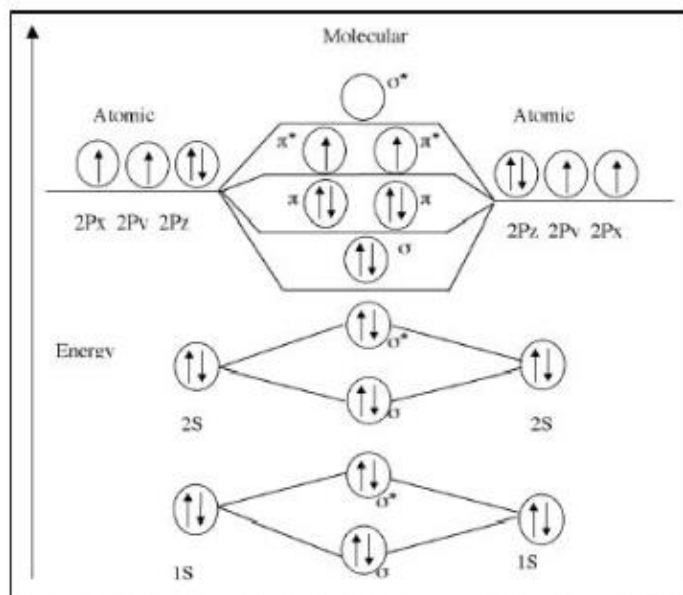

Figure 1-Molecular orbital of triplet oxygen (Min and Lee 1999)

singlet

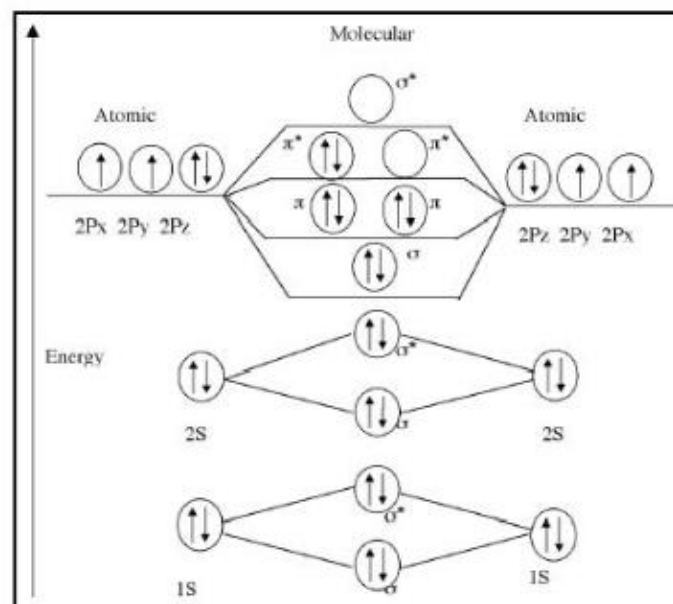
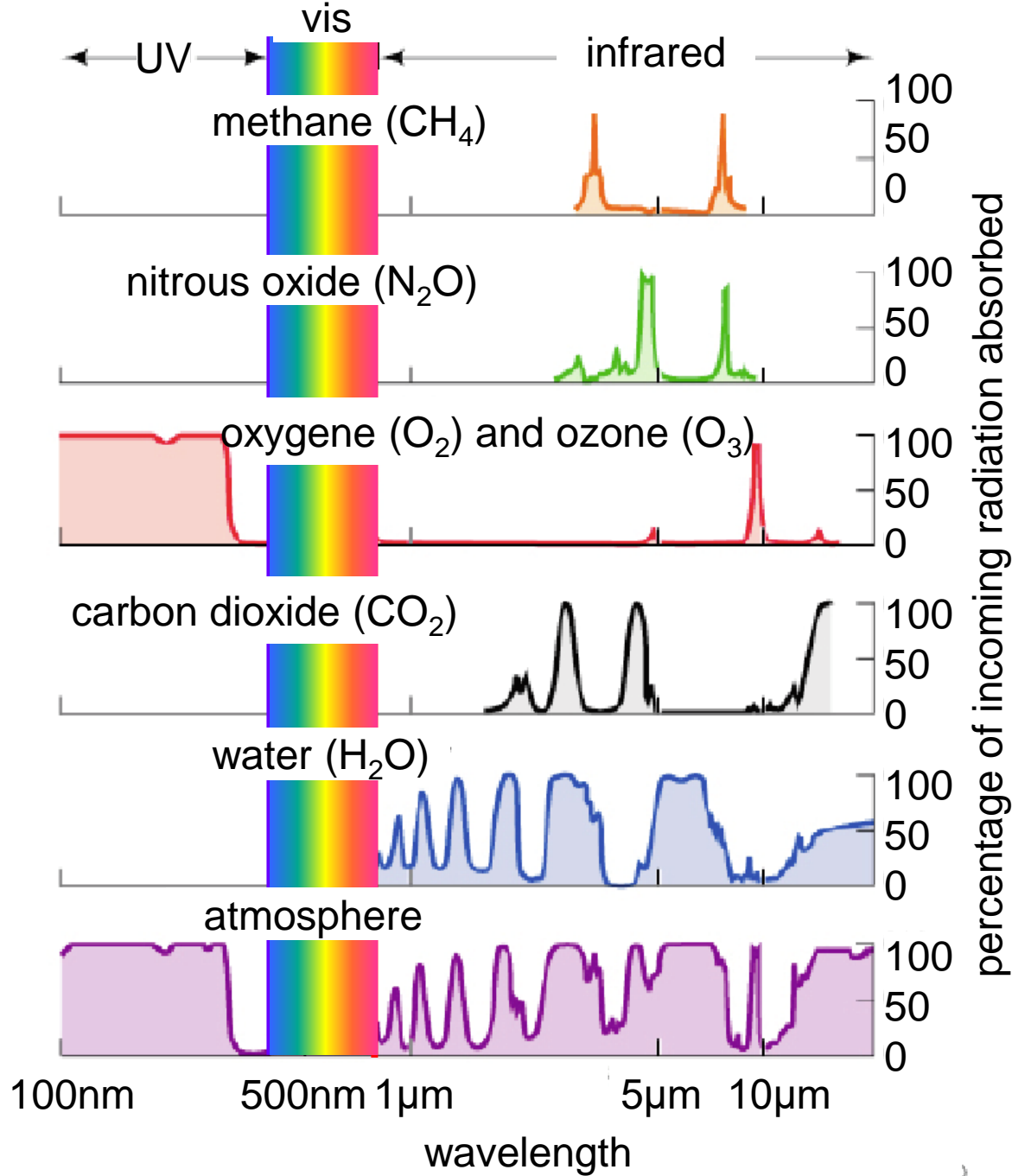
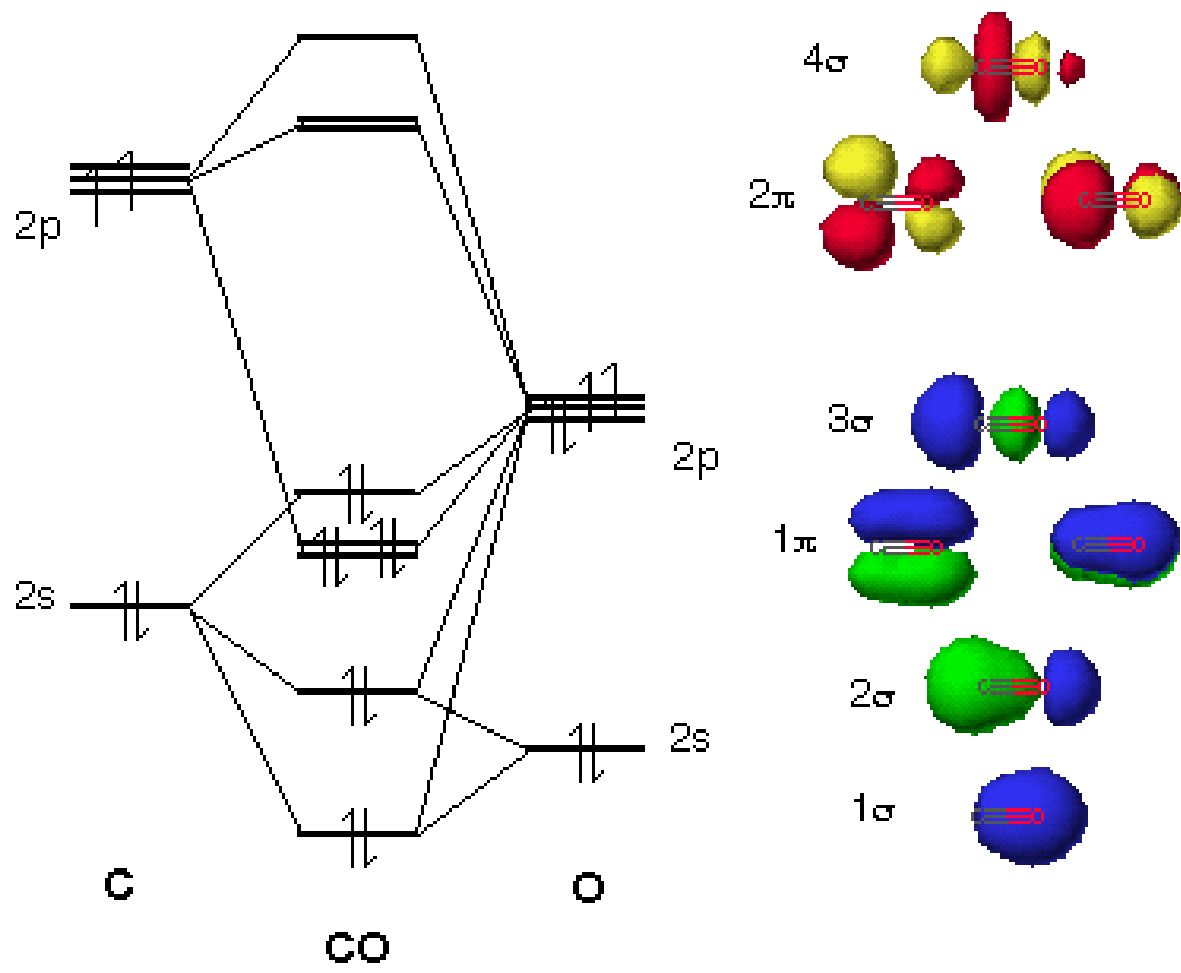

Figure 2-Molecular orbital of singlet oxygen (Min and Lee 1999)

spektrum

Oxid uhelnatý

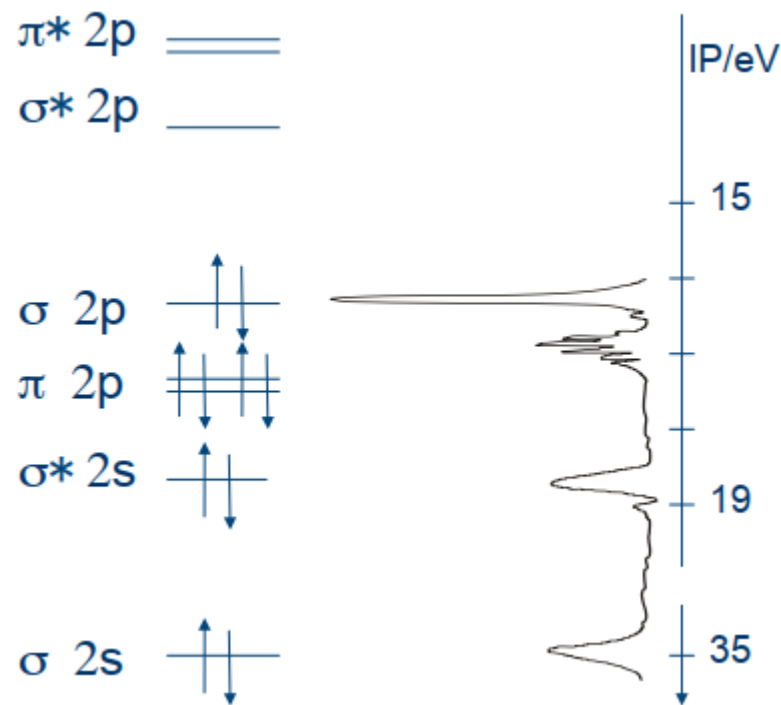

Fotoelektronová spektroskopie

- slouží ke studiu rozložení orbitalů
- Koopmansův teorém

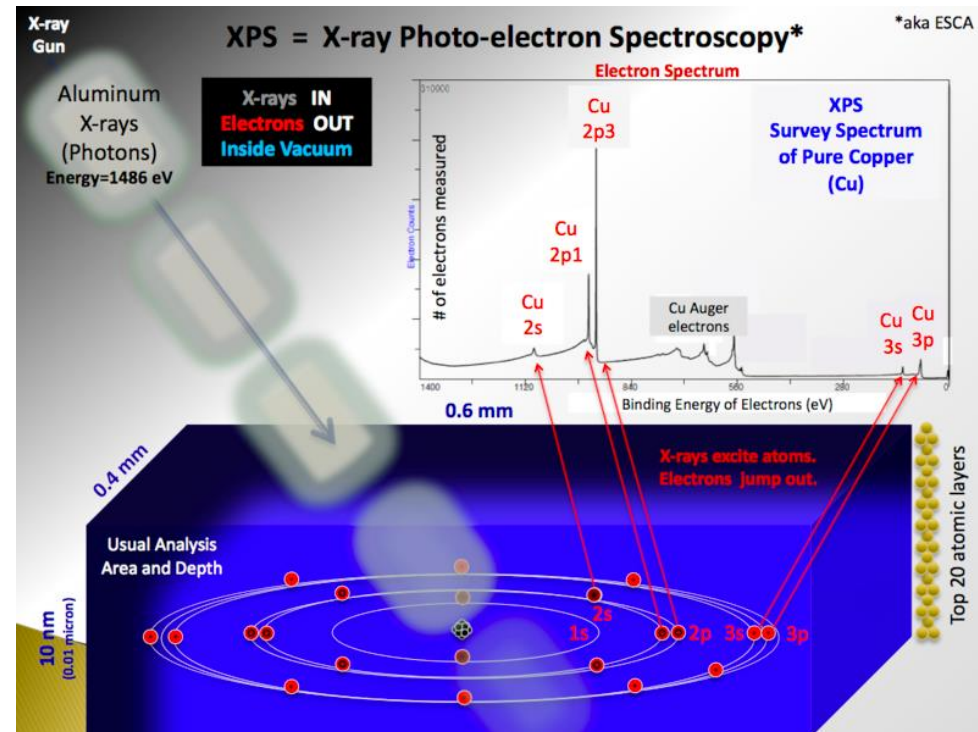
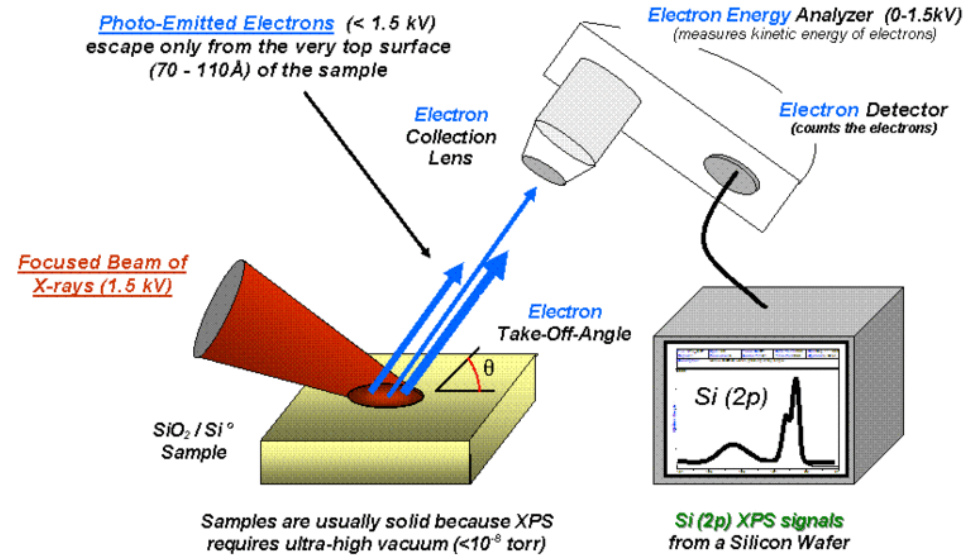
$$IP_n = -\epsilon_n$$

- zařuje se UV světlem (UPS) nebo RTG zář. (XPS) a sledují se vyražené elektrony

XPS

- měří prvkové složení, empirický vzorec, chemický a elektronický stav prvků v materiálu (měření vyžaduje velmi vysoké vakuum – UHV)

Metoda valenční vazby

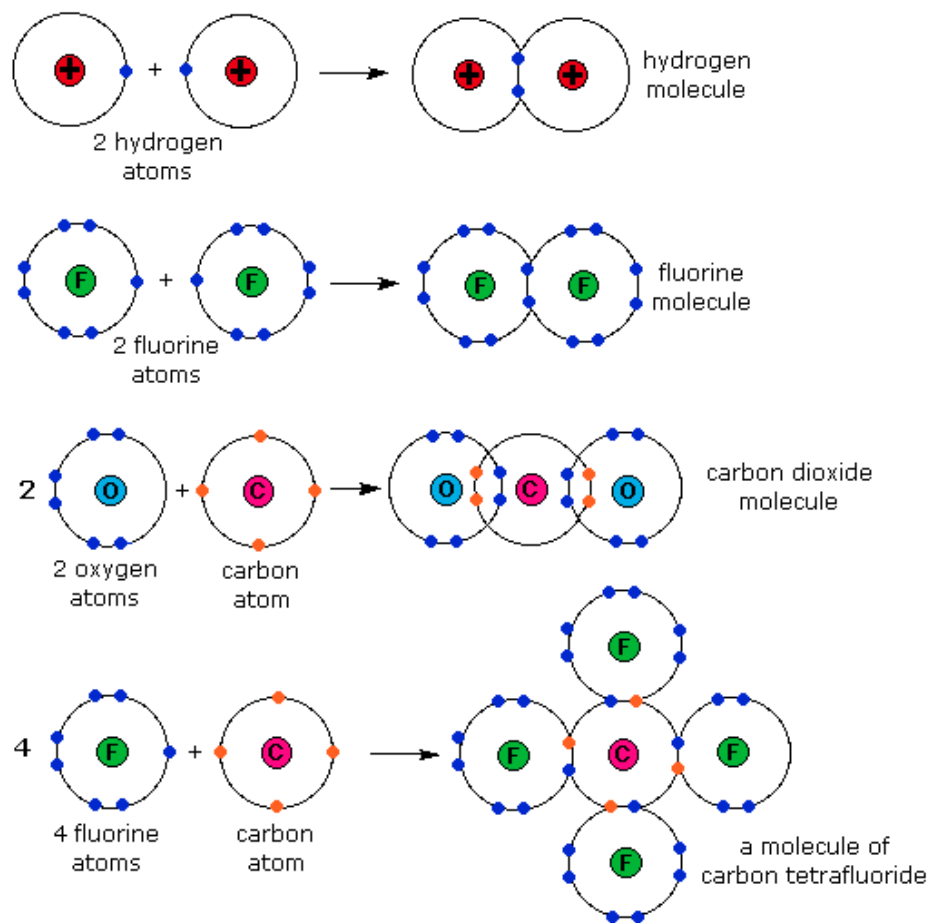
Metoda valenční vazby

1927 - Heitler, London

1930 – Slater, Pauling

- založená na Lewisově konceptu KV
- sdílený el. pár ze dvou AO tvoří chem. vazbu
- je nejpravděpodobnější, že elektrony jsou vazebném regionu
- resonance (struktur může být mnoho)
- struktury se spárovanými e^- přispívají dominantně k vln. fci

Kovalentní vazba

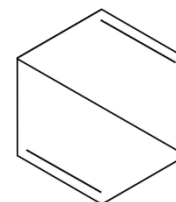
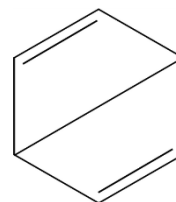
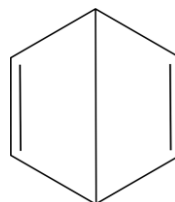
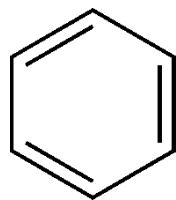
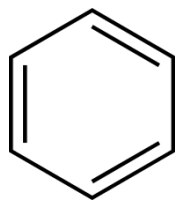

MO a VB

benzen

MO: 6 π el. \rightarrow 6 MO, 3 obsazené a 3 virtuální
(všech 6 el. ve vazebnosti)

VB: 2 Kekulé a 3 Dewarovy struktury
(80% 20%)

Další typy vazeb

Koordinálně kovalentní

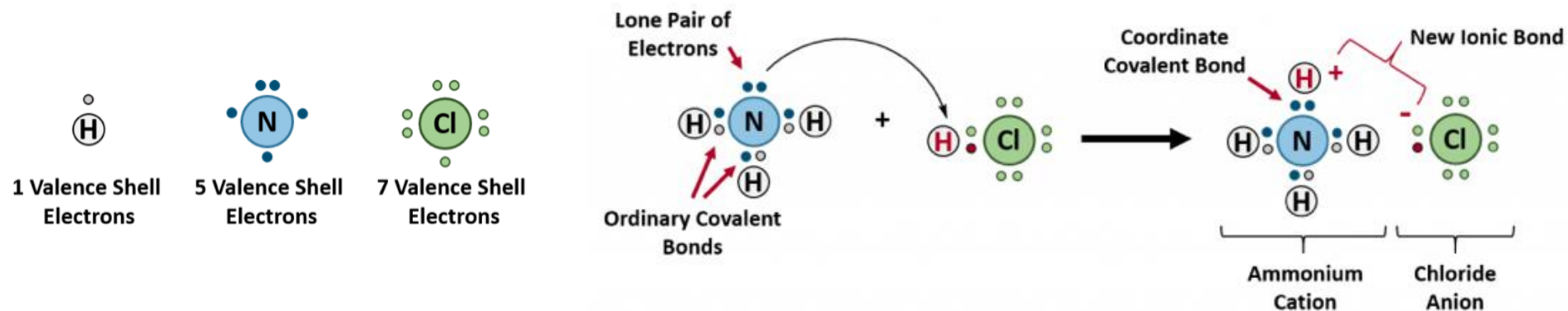
Iontová

Koordinální

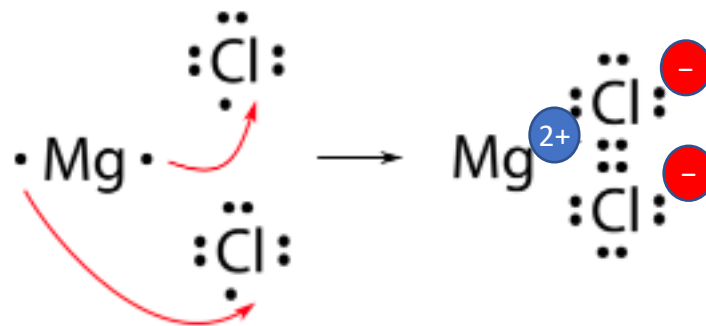
Koordinačně kovaletní vazba

(komplexní, donor-akceptorová)

- liší se jen způsobem vzniku
- elektrony sdíleného páru dodává pouze jeden atom (donor)
- atom přijímající el. pár je akceptor
- po vytvoření vazby ji nelze dle vlastností sloučenin odlišit od ostatních vazeb

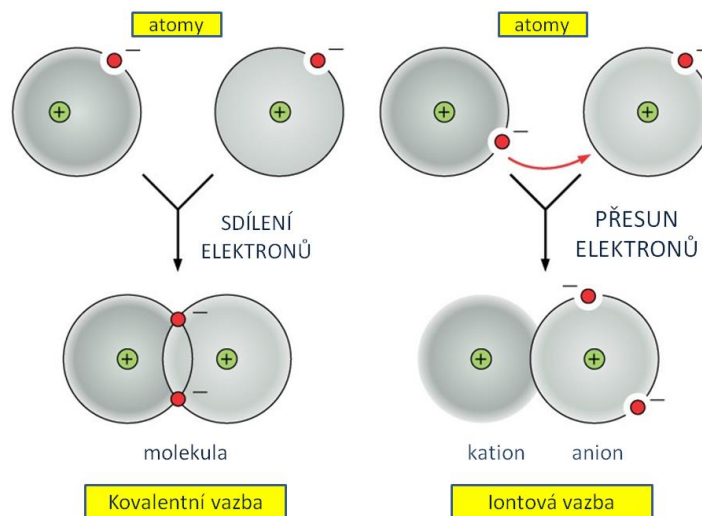
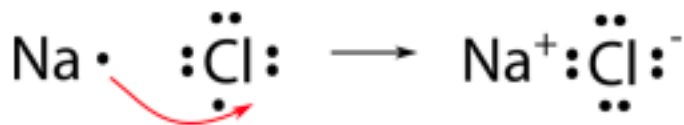
Iontová vazba

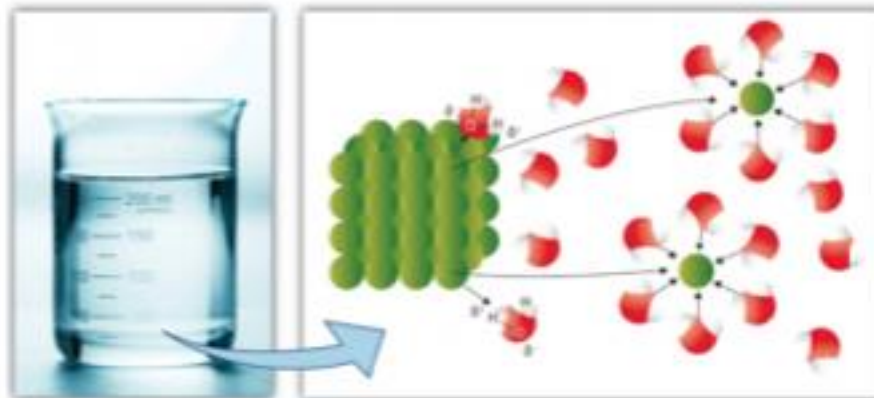
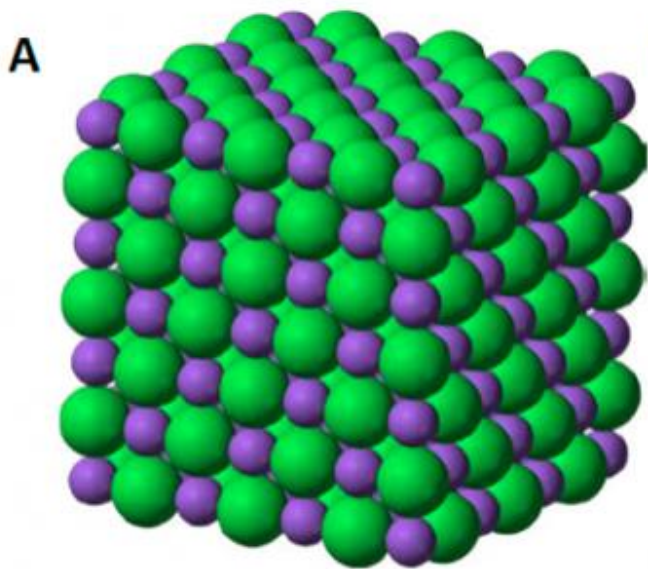
- založena předáváním elektronů a působení elektrostatických sil
- při rozpouštění nebo v tavenině se ionty uvolňují – volný pohyb => Roztok či tavenina vede el. proud.

Iontové krystalické látky

- vysoké body tání a varu
- poměrně křehké

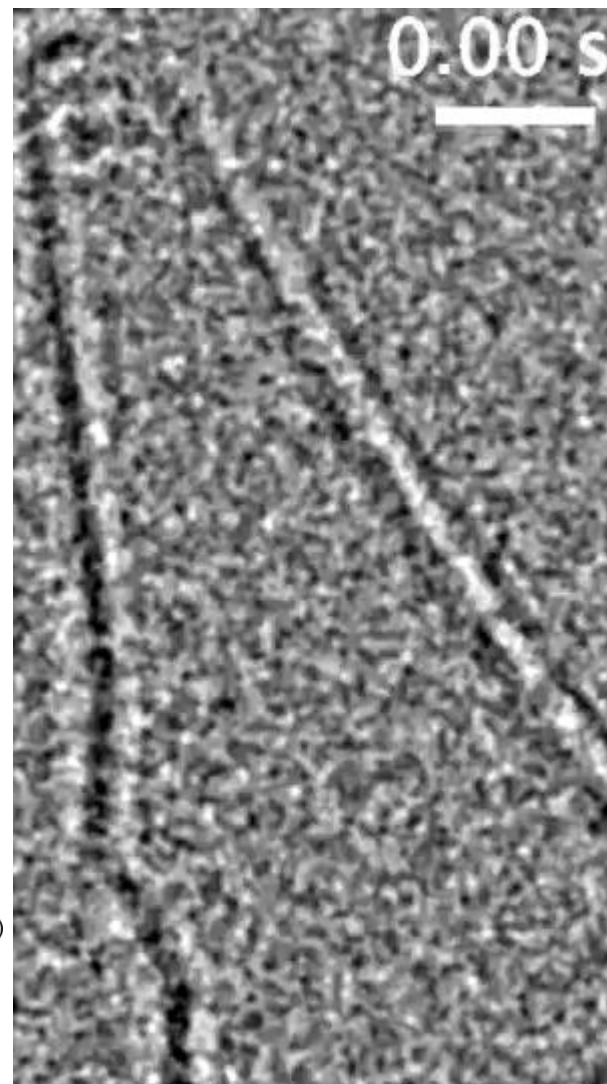
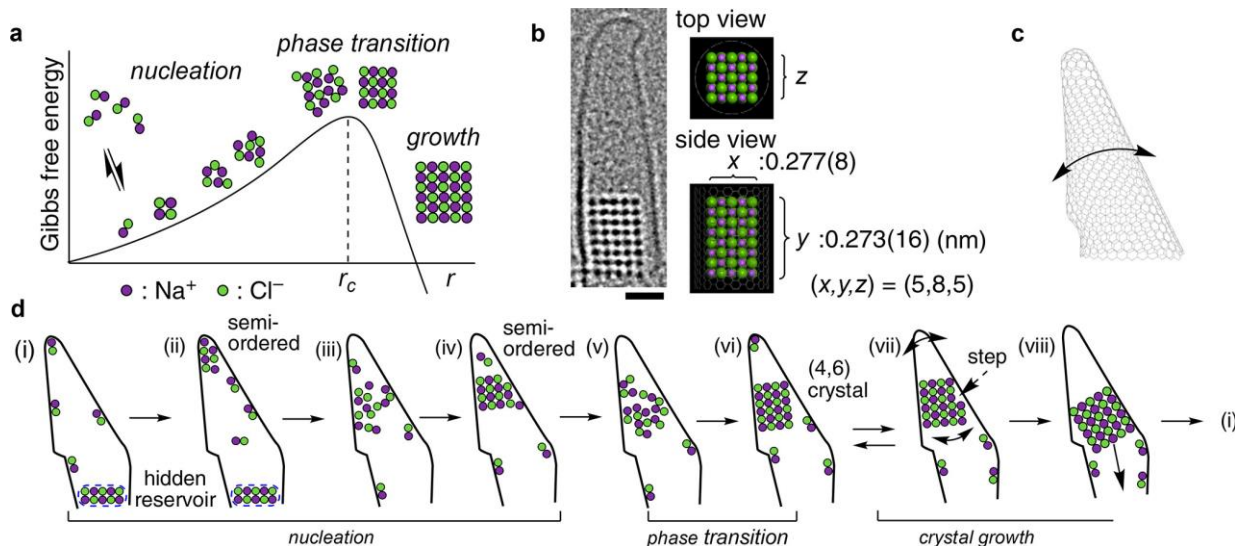

Iontová vazba

Vznik iontové vazby

Nukleace a růst

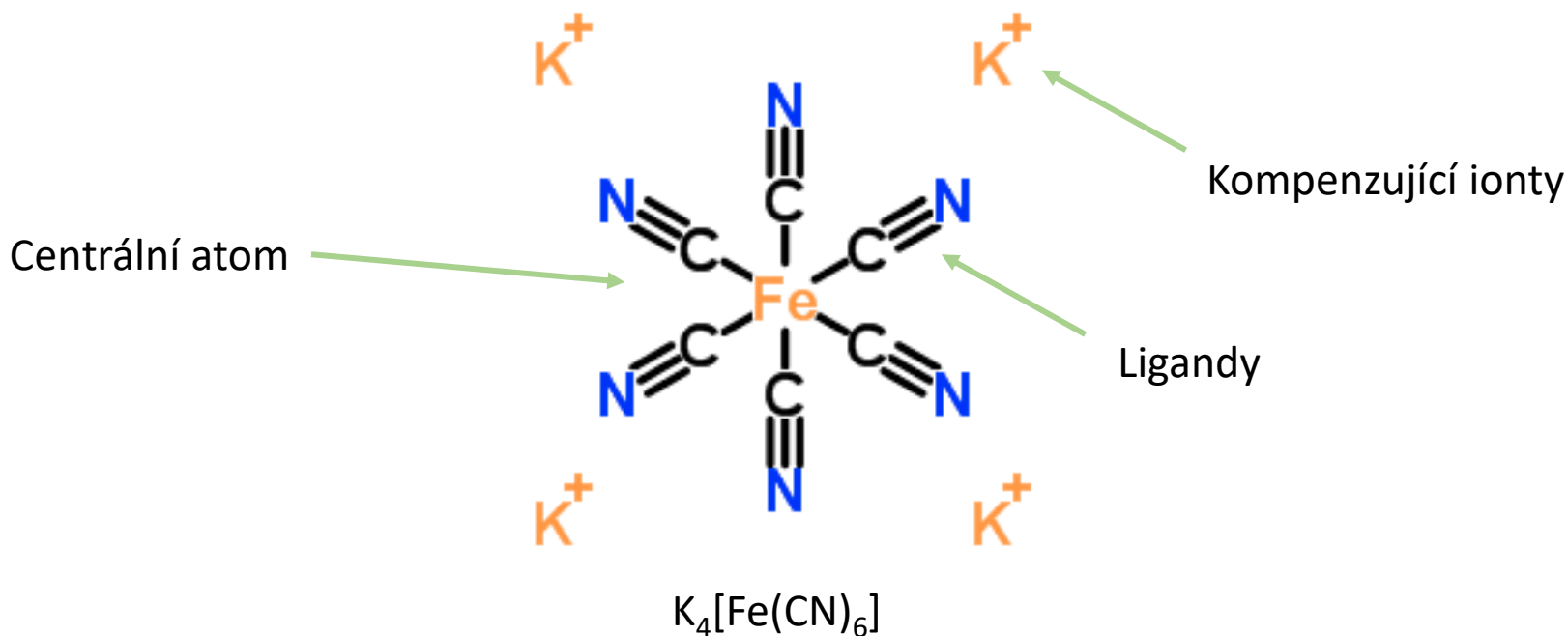
Takayuki Nakamuro, Masaya Sakakibara, Hiroki Nada, Koji Harano, and Eiichi Nakamura: Capturing the Moment of Emergence of Crystal Nucleus from Disorder. *Journal of the American Chemical Society* 2021 143 (4), 1763-1767

<https://pubs.acs.org/doi/10.1021/jacs.0c12100>

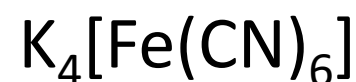
Koordináční sloučeniny

Koordinační sloučeniny

- Molekula či ion, v němž jsou k atomu M vázány další atomy či skupiny tak, že počet vazeb mezi ligandy a centrálním atomem převyšuje oxidační číslo atomu M
- Vazby mají vlastnosti vazby kovalentní jen vznikají **koordinací** (vazba koordinačně-kovalentní)

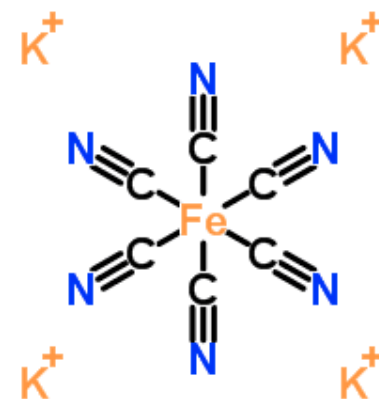

Koordinační sloučeniny

Centrální atom

- Přechodný (případně i nepřechodný) prvek (prázdné valenční orbitály – akceptorem el. páru)
- V hranaté závorce úplně vlevo
- Většinou ve formě kationtu

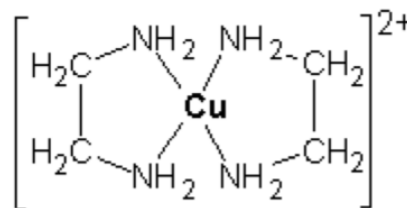
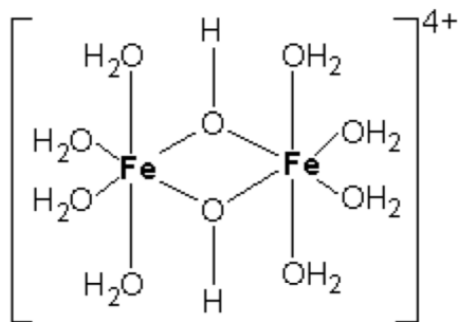
Ligandy

- Částice s nadbytkem elektronů (s volnými el. páry) – obsahují donorový atom
- V hranaté závorce vpravo od centrálního atomu

Koordinační sloučeniny

Klasifikace ligandů

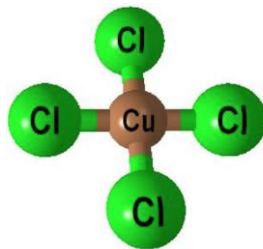
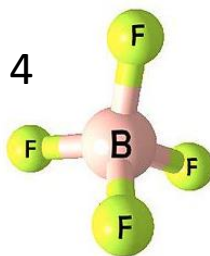
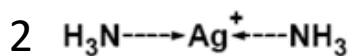
- Podle počtu donorových atomů
 - **jednovazný** (monodonorový) či **vícevazný** (polydentátní)
- Podle způsobu vazby u vícevazných ligandů
 - **můstkový** (váže se k více než jednomu centrálnímu atomu)
 - **chelátový** (polydonorový ligand vazaný k jednomu a témuž centrálnímu atomu dvěma či více donorovými atomy)

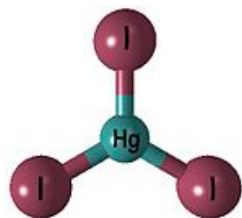
Koordinační sloučeniny

Koordinační číslo centrálního atomu

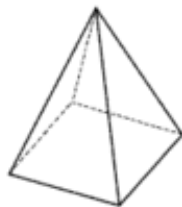
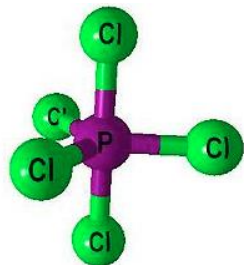
- Rovno počtu donorových atomů vázaných na centrální atom
- Nabývá hodnot 2- 9

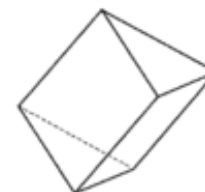
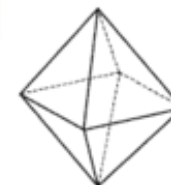
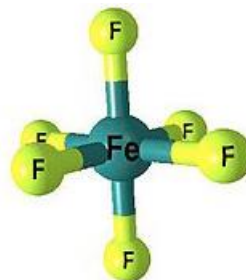
3

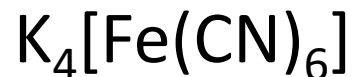
5

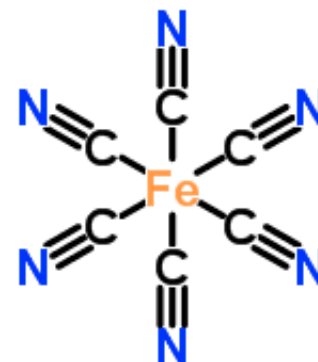
6

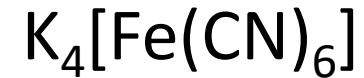
Koordinační částice

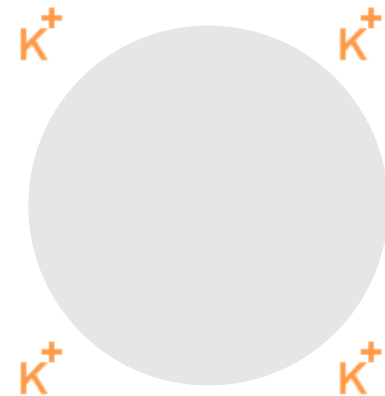
- Stabilní útvar tvořený centrálním atomem a ligandy (vzniklý koordinací)
- Mezi centrálním atomem a ligandy je více donor-akceptorových vazeb, než je hodnota ox. čísla centrálního atomu
- Uzavřené v hranatých závorkách
- Podle počtu centrálních atomů
 - mononukleární (jeden centrální atom)
 - polynukleární s vazbou kov-kov či můstkovým ligandem

Kompenzující ionty

- Ionty nekoordinační povahy vázané na koordinační částici
- Koordinační částice může a nemusí být nabitá (kompenzace další koordinační částicí s opačným nábojem nebo anorg. ionty)
- Malé anorganické ionty (Na^+ , NH_4^+ , Cl^- , NO_3^- ...)

Shrnutí

- Molekuly vznikají tvorbou chemické vazby a uvolněním energie
- Podle typu vazby
 - Kovalentní
 - Polární
 - Koordinačně kovalentní
 - Iontová

Poděkování

- Vytvořeno na základě podkladů
 - Prof. Otyepka
 - Dr. Kührová

Nekovalentní interakce

